

Мамадыева Г.

**КЛАССТЫК САБАКТА ИШЕНДИРҮҮ УСУЛУ АРКЫЛУУ
ОКУУЧУНУН ИНСАНДЫК КАСИЕТИН КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА
КЕП ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨСТҮРҮҮ**

Мамадыева Г.

**РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ И ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ
ЧЕРЕЗ МЕТОДЫ УБЕЖДЕНИЯ НА УРОКАХ КЛАССНОГО ЧАСА**

G. Mamadyeva

**DEVELOPMENT OF SPEECH CULTURE AND THE FORMATION OF PERSONALITY
THROUGH PERSUASION ON THE LESSONS OF CLASS HOURS**

УДК: 494.3:894.341:371302

Макалада класстык сабакта ишендирүү усулу аркылуу окуучунун инсандык касиетин калыптандыруу жана кеп ишмердүүлүгүн өстүрүү усулу берилди.

Негизги сөздөр: инсан, сапат, сөз, ишмердүүлүк, ишендирүү.

В статье рассмотрен метод речевой деятельности при формировании у учащихся личностных качеств через метод убеждения.

Ключевые слова: личность, качества, речь, деятельность, убеждение.

The method of vocal activity in formation school children's personal quality through the method protestation was made out in this article

Key words: identity, quality, speech, activity, belief.

Билим берүү системасында келечектин мундарын канткенде мыктылап тарбиялап, канткенде билимдүү инсандарды чыгарабыз деген маселе бардык предметчи мугалимдерди ойго салып келет. Келечектеги муундун руханий дүйнөсүнүн тазалыгы, адеп-ахлактык жетишкендиктери көп жагынан мектептеги билим жана тарбия берүүгө байланыштуу.

Азыркы учурда мектептеги билим берүүнүн сапаты канчалык деңгээлде? – деген суроонун тегерегинде ойлоно турган болсок, төмөндөгүдөй жоопторду алабыз:

- Билим берүү жана тарбия шайкеш келбей жатат;
- Окуучулар билим алууга кызыкпай калды;
- Адистер өз деңгээлинде, жеткиликтүү билим бербейт;
- Маалымат технологиялары (уюлдук телефон, интернет, интернет түйүндөрүндөгү баш айлантма сайттар ж.б.) окууга кедергисин тийгизүүдө;
- Окуучулар билим алууга эмес, акча, каражат табуу булагына кызыгышууда ж.б.у.с.

Буга окшогон көйгөйлөрдөн арылуу маселесин чечүүдө көптөгөн эмгектер жаралып келет. Ошондой болсо да, Түндүк менен Түштүктөн, Батыш менен Чыгыштан ооп келген «жаңы маданияттын» массалык түрдө келип жатышы жаштарыбызга чоң зыянын тийгизип келүүдө.

«Азыркы учурда ааламдашуу процессинин ыкчам таасири дүйнөнүн туш тарабына өтө тез жетип, адамдардын аң-сезими ар түрдүү көз караштардын,

диний жана саясий агымдардын мурда болуп көрбөгөндөй күчтүү толкунуна кабылды. Ушундай процесс бул дүйнөдө жашап жаткан инсандардын ички руханий дүйнөсүн тышкы таасирлердин булганыч идеяларынан «фильтрлеп» өткөрүүчү күчтүү «тосмолордун» болушун талап кылат» [3:3]. Мына ошондой күчтүү «тосмолорду» жаратып, батыш, чыгыштын таасиринен пайда болуп жаткан, кыргыз элинин менталитетине туура келбеген «жаңы маданияттардан» тазартып туруучулардын бири – бул мугалим. Мугалим – жол көрсөткүч, мугалим – тарбиячы.

«Тарбия – инсанияттын түбөлүк камы, анткени, адам баласы жаралып, дүйнөгө келгенден баштап эле тарбияга жана тарбиячыга өтө муктаж. Тарбиянын жана тарбиячынын жардамы менен ал акырындап денеси чыңалып, чоңоёт» [4:5]. Ал эми тарбиянын максаты – ар бир пендедеги чыныгы инсандык касиеттерди, ыймандык дөөлөттөрдү калыптандыруу.

Тарбия көпчүлүк учурларда өз максатына жетпей калганы баарыбызга белгилүү. Буга кээде коомдогу саясий абалдын туруксуздугу, көчөдөгү жаман чөйрө таасир этсе, кээде ата-энелер, дос, туугандар, айрым учурда мугалимдер да себепкер болушат. Натыйжада, балдардын жүрүш-турушу начар, пейили жаман, көз карашы тескери, адептик идеалдары төмөн болуп чыга келет. Ошондуктан, жалпы эле балдарды тарбиялоо менен катар жүрүш-турушу бузулган балдарды кайра тарбиялоо (инсандагы коомдук талаптардын нормаларына туура келбеген касиеттерди, кулк-мүнөздү, көнгөн адатты оңдоп, кайрадан калыптандыруу) зарылдыгы келип чыгат.

Кайра тарбиялоодо мугалим чоң тоскоолдуктарга дуушар болушу мүмкүн. Себеби, тарбиялоого караганда кайра тарбиялоо өтө оор, татаал жараян. Анткени, баладагы калыптанып калган адаттарды таптакыр жокко чыгарып, жаңы сапаттарды пайда кылат. Бирок бул жараян бардык эле учурда пайдасын тийгизе бербейт. Жаракасы бар идишти кайра ордуна келтирүү оңойго турбагандай эле, көнүмүшкө айланган адатты да оңдоо бир топ кыйынга турат.

Баладагы жаман жоруктарды, жаман адаттарды четтетип, тарбиялуу жүрүм-турумдарды, жакшы сапаттарды анда пайда кылуу максатында алардын аң-сезимине, акылына, эрктик мүнөзүнө ар тараптан оң таасир тийгизүүдө ишендирүү усулу колдонулат.

«Бул усулду ата-энелер, мугалимдер, тарбиячылар адеп-ахлактын эреже-жоболорун балдарга түшүндүрүү жолу менен ишке ашырышат. Ишеним аркылуу балдардын акылына, аң-сезимине таасир тийгизип, алардын турмушка болгон туура көз карашын калыптандырып, өздөрүнүн иштерине жана жүрүш-турушуна карата жоопкерчиликтүү мамилени калыптандыра алышат» [4:299].

Баланы ишендирүүдө үй-бүлөдө жана мектептерде ишке ашыруунун бир топ жолдору бар. Мисалга ала турган болсок, ата-эне коомдо, үй-бүлөдө, айлана-чөйрөдө, дүйнөдө болуп жаткан иштер, окуяларды балдарга айтып берип, аларга адеп-ахлактын эрежелери аркылуу баа берүү менен ишенимге ээ кылат. Ал эми мектепте атактуу адамдардын өмүр жолу, чыгармачылыгы, басып өткөн жолдору менен тааныштырып, алардагы жогорку сапаттарды, идеяларды үйрөтүү, гезит-журналдарга чыккан жана телеберүүлөрдөн уктурулган жаңылыктар менен кабардар кылуу, ийримдерге, курстарга катыштыруу аркылуу ишке ашырса болот. Бул усулду көбүнчө класстык сабактарда пайдаланууну сунуштайбыз. Анткени, класстык сабак тарбия берүү менен бирге инсанды ар жактуу калыптандырат.

«Окутуунун класстык сабак системасы, башка иш-чаралардан айырмаланып, окуу жана окуудан тышкаркы иштердин тыгыз байланышын, өз ара биримдигин камсыз кылат», ошондой эле «...бул сабак балдарды билим, билгичтик көндүмдөрдүн системасына ээ кылуу, өздөштүргөн билимин иш жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүү, таанымдык дараметин, чыгармачылык жөндөм-шыктарын өстүрүү, инсандык касиеттерин калыптандыруу үчүн ар тараптуу мүмкүнчүлүктөргө ээ» [1:13].

Буга биз 5-класстын окуучуларына өтүлгөн «Макал-лакаптар» деген теманы мисалга алабыз. Жаңы тема окуучуларга түшүндүрүлгөндөн кийин бышыктоо этабында тарбиялык мааниси терең, жеткиликтүү, түшүнүктүү, кызыктуу болгон тексттерди окуп берүү, же болбосо техникалык каражаттар аркылуу уктуруу менен аны кыргыз элинин макал-лакаптарын өз сөзүнө кошуп сүйлөө аркылуу талкуулатабыз. Мисалга, «Улууга урмат» деген текстти алып көрөлү.

Кытайда жашаган Ли-Ли деген кыз бойго жетип, күйөөгө чыгат. Кайненеси менен бирге жашап, убакыт өткөн сайын алардын ортосунда пикир келиштестиктер пайда болот. Мындай көрүнүштөн улам күнөөлүү болуудан коркуп, бир айла табуу керектигин ойлойт. Чөптөрдөн дары жасаган атасынын таанышына барып, кайгысын бөлүшүп, жардам сурайт. Карыя кызды угуп, бир маңызды берип жатып, үч ай ар күнү эрте менен кайненесинин тамагына кошуусун айтат. «Кайненеңдин өлүмүндө эч ким сенден шектенбөөсү үчүн ууну аз-аздан кошуп, ар дайым ага сылык мамиле жасап, ар түрдүү даамдарды даярдагын», – деп жаш келинди жолго салат. Ли-Ли үйүнө келип, карыянын айткандарын так аткара баштайт. Убакыт өткөн сайын келининин мамилесине ыраазы

болгон кайнене да өзгөрүп, ага мээримин төгүп, өз кызындай көрө баштайт. Бул өзгөрүүлөрдөн соң, Ли-Ли кылган иштерине катуу өкүнүп, атасынын таанышына кайра барат да, кайненесинин өмүрүн сактап кала турган дары жасап берүүсүн өтүнүп ыйлайт. Дары жасаган киши Ли-Лиге карап: «Сүйүктүү кызым, сага бергеним уу эмес, жөн гана витамин болчу. Коркпо, ал кайненеңе зыян эмес, тескерисинче кубат болот. Чыныгы уу сенин зээниңде эле. Сен да аны өз энеңдей сүйдүң, ал да сени өз кызындай жакшы көрө баштады», – дейт [6:29].

Бул текст мугалим тарабынан окулуп берилет же техникалык каражаттар аркылуу уктурулат. Андан соң окуучулар ылайыктуу макалдарды айтуу менен текстти талкуулашат. Мисалы:

1-окуучу: *Элибизде «Ата-энеңди сыйласаң, өз балаңдан сый көрөсүң» – деген макал бар. Баарыбыз келекчекте ата-эне болобуз. Убагы келгенде балдарыбыз да биз ата-энебизге жасагандай мамиле кылып калышат. Андыктан, ата-энени сөзсүз сыйлашыбыз керек.*

2-окуучу: *Мен «Адашкандын айыбы жок, кайтып үйүрүн тапкан соң, ачылгандын айыбы жок, өзү билип жаккан соң» деген макалды айткым келип турат. Ли-Ли жаштык кылып адашты. Бирок адашканын билип, карыянын жардамы менен кайра өз убагында оңдоду. Демек, анда айып жок.*

3-окуучу: *«Алдаса болот жаш башты, кантсе болот как башты» дегендей жаш кызды карыя ишендирип, туура тарбиялады. Жаш Ли-Лиге караганда жашы бир топко барып калган адамды алдап, туура жолго салуу оңойго турбайт эле. Дагы «Атаны сыйлаган абийир табат, энени сыйлаган менен барабар», «Бирөөнүн өлүмүн тилегенче, өзүңдүн өмүрүңдү тиле», «Бата менен эл көзөрөт, жамгыр менен жер көзөрөт», «Жети өлчөп бир кес», «Жаңылбас жаак болбойт, мүдүрүлбөс туяк болбойт», «Карынын кебин капка сал», «Карысы бардын ырысы бар» деген сыяктуу макал-лакаптарды айтуу менен текстти талкуулашат. Ошону менен бирге эле макалдардын маанисин чечмелешет.*

Бул сыяктуу тексттерди пайдалануу менен мугалим окуучуларды адептүүлүк менен ыймандуулукка, акыйкат менен адилеттүүлүккө, ар-намыс менен айкөлдүккө, адамгерчилик менен кең пейилдикке, сабырдуулук менен көтөрүмдүүлүккө тарбиялайт, аларды ар убак эсине түйүп, күндөлүк турмушунда, жүрүм-турумунда бекем кармаган, өзүн-өзү өркүндөтүүгө умтулган адам болуусуна шарт түзөт.

Муну менен катар эле мугалим менен окуучунун карым-катнаш мамилелери бекемделет. Текстти талкуулоо учурундагы талаш-тартыш, пикир алмашуу, талкууларга катышууда алардын сөзүндөгү далилдүүлүк, өз алдынчалык, сындуулук өңдүү чыгармачыл активдүү инсанга мүнөздүү сапаттар өнүгө баштайт. Ошону менен бирге эле кеп ишмердүүлүгү (угуу жана сүйлөө) өсөт.

Ишендирүү усулу – адеп-ахлакка тарбиялоонун жана кайра тарбиялоонун эң ыңгайлуу, натыйжалуу жолу. Демек, баладагы жаман жоруктардын, пейилдердин, адаттардын зыян экендигине аны толук ишендирбей туруп, ал адаттардан куткаруу мүмкүн эмес экендигин эске тутуубуз зарыл.

Адабияттар:

1. Бекбоев И., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. Жалпы билим берүүчү мектептердин мугалимдери жана жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн. – Б.: Бийиктик, 2011.

2. Кыргыздын кылымдарды карыткан 1001 макал-лакабы. Түз. С.Бекботоев. – Б.: «Учкун», 2010.
3. Муратов А. Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы. – Б.: «Турар», 2013.
4. Педагогика. Апышев Б., Бабаев Д., Жоробеков Т.– Б., 2002.
5. Тагаева З. Кыргыз тил сабагына байланыштуу кепти окутуу методикасы. (Кыргыз тил, адабият мугалимдерине жана ЖОЖдун студенттерине). – Ош, 2007.
6. «Шоокум» журналы. №5 (93), май, 2014.

Рецензент: доктор философских наук Байгазиев С.